

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Андрейко Я.В.

старший викладач,

Харківська медична академія післядипломної освіти

РОЛЬ КОНСТРУКЦІЙ З ВІДНОШЕННЯМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У МЕЖАХ АНТРОПОЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Явище ідентифікації на різних рівнях мовної системи стало предметом особливого зацікавлення науковців з розвитком синтаксичної науки, накопиченням нових наукових даних про різні сторони речення, усвідомлення незвичайної складності цієї одиниці / теорії референції, у концептуальний апарат якої поступово увійшли такі поняття, як комунікативна установка мовця, його інтенції, фонд знань співрозмовників, комунікативна організація висловлювання, ставлення до контексту тощо. Теоретична база представлена у роботах вітчизняних та закордонних мовознавців, зокрема М. В. Арделян, Н. Д. Арутюнової, Д. Вайса, А.П. Загнітка, С. В. Ломакович, О. В. Нітенко, О. В. Ткач, І. Б. Шатуновського, Р. О. Христіанінової, А. Д. Шмельва.

Специфіку речень з відношенням ідентифікації визначає те, що основною метою їх є виділення певного предмету з-поміж інших, за допомогою яких слухач локалізує об'єкт, що вперше вводиться в його поле зору, у релевантному денотативному просторі або ідентифікує об'єкт з раніше відомим, відомості про який зберігаються в уявному досьє у відповідній ділянці пам'яті [1].

Семантико-синтаксична реалізація відношення ідентифікації знаходить своє вираження в специфічних синтаксичних конструкціях мови на зразок: *Хлопці, здається, не помітили, а Віталій вмить уздрів серед натовпу саме ту особу, яку уздріти хотів* (О. Гончар); *Хотіла б я [Маланка] бачити того волоцюгу, що від синів одцурався* (М. Зарудний).

Досліджувані конструкції утворюють сполуку «співвідносне слово *той* (інколи з опорним словом) + підрядна частина складнопідрядного речення». Щодо її позначення, то найуживанішими є такі назви: «фразова номінація» (Т. Огаренко), «дескрипція» (І. О. Бабій),

«предикативні найменування» (М. Алексюк), «номінативний блок» (С. В. Ломакович, О. В. Ткач, О. В. Нітенко).

Серед конструкцій з відношенням ідентифікації варто назвати і ті блоки, які замість опорного слова *той* містять його аналоги, що допомагають виділити певний об'єкт. Це лексеми «єдиний», «перший», «останній», «всі» у значенні «лише ті». Слід відрізняти досліджувані блоки, від таких, у яких лексеми *єдиний* і *перший* набувають значення унікальності: *Ханс і Захарія Янсени були першими, хто винайшли мікроскоп* (з журналу); *Селім – єдиний, хто пробудив Порту від сплячки, хто спробував піднести прапор пророка* (Ю. Мушкетик).

Важливою ознакою для виділення певного об'єкта є використання дієслів розумової діяльності у препозиції до блоку, напр.: *Коли вже був біля огорожі – пізнав того самого пана, якого зустріли в степу* (Н. Рибак). Значення дієслова *впізнати* передбачає знайомство з об'єктом у минулому.

Можна стверджувати, що лексичне наповнення конструкцій з відношенням ідентифікації дозволяє виділити певний предмет за зовнішнім виглядом, як-от: *Біжи он за тією панєю, що на голові пір'ячко теліпається* (М. Коцюбинський), за родинною спорідненістю: *Там став бородатий чоловік з торбою і пробує хвіртку відчинити, але не може: руки не слухаються... «Це Петрун, **батько** покійного Дмитрика», – впізнав хлопець* (В. Барка). На попереднє знайомство з об'єктом вказують і прислівники часу: *І от та сама собака, яку він **нещодавно** так скривдив, принесла йому в зубах гарпник* (Н. Рибак).

Конструкціям з відношенням ідентифікації дозволяє реалізуватися в тексті досвід комунікантів. У дослідженні виділено 3 типи ситуацій ідентифікації: 1) ситуація переходу від знання до знайомства, тобто об'єкт ідентифікується на основі наявної інформації, яка відбувається за певними аспектами: відома певна інформація про об'єкт; відомо, що об'єкт входить до спостережуваної більшості; необхідно визначити, який саме об'єкт шукають; 2) до ідентифікації відносимо зіставлення реального з уявним. Найчастіше такі конструкції побудовані за моделлю *оце і є той (самий) ... що треба: Хто тут Дорош? – суворо запитав Гнат голосом слідчого і зупинив погляд на Дорошеві, добре знаючи, що це ж і є **той, кого йому треба*** (Г. Тютюнник); 3) ситуація «впізнання», яка з урахуванням зіставлення ознак особи або предмета, що траплялися у минулому, з безпосередніми ознаками у момент мовлення.

Вибір певного об'єкта з-поміж інших здійснюється за умови наявності альтернативи, що дозволяє виділити його із ряду однотипних предметів, понять за допомогою прийменника *крім*, напр.: *Крім Баглая – молодшого, є ще Баглай – старший, що за свій темперамент та задиркуватість раніше був знаний на селищах як Іван – дикий, Іван – рудий, а з певного часу відомий більше як «отой Баглай, що в Індії», або просто Віруньчин Іван* (О. Гончар); або є вказівка на певну кількість об'єктів у передтексті до ідентифікаційного блоку, напр.: *Для оцінки органолептичних показників обрано чотири зразки тарілок ... Усі дослідні зразки мали білий колір, без сторонніх включень, непрозорі. Єдиним зразком, який змінив форму під дією гарячої води, – тарілка, виготовлена ТОВ «КТА» у м. Бориспіль Київської області* (з журналу). Також альтернативу спостерігаємо у разі зіставлення або протиставлення об'єктів, як-от: *Тобі здається, а я точно знаю, що в тих, що **наступають**, жертв завжди більше, ніж у тих, що **обороняються*** (Г. Тютюнник); *Тепер погляди звернені не до тих, хто **править**, а до тих, хто **мислить**, і коли один з них відходить, уболіває вся країна* (Н. Рибак).

Маркерами конструкцій з відношенням ідентифікації є спеціалізовані на функції виділення (акцентування уваги) дієслова (*впізнати, згадати*), займенники (*самий*), частки (*саме, навіть, лише, же / ж, якраз, ось*), прислівники (*особливо*) та ін.

Аналіз засобів і способів реалізації відношення ідентифікації дозволяє зробити висновок про різний ступінь ідентифікації: завершена та незавершена ідентифікація. Завершена ідентифікація – це така, за якої об'єкт недвозначно ідентифікується для слухача. Незавершена, у свою чергу, поділяється на успішну та неуспішну.

Конструкції з відношенням ідентифікації функціонують в усіх стилях української мови, проте доволі показовим є використання конструкцій з відношенням ідентифікації у розмовному, художньому та публіцистичному стилях. У публіцистичному стилі основною передумовою використання досліджуваних конструкцій є намір адресанта зацікавити читача інформацією про ті факти та події, що трапилися у минулому і набули важливе значення для життя суспільства. Для пояснення або повідомлення певної інформації (фактів) у науковому стилі використовують досліджувані конструкції з уточнювальною функцією. Менш вживаними є такі конструкції в конфесійному, епістолярному та офіційно-діловому стилях.

Усе висловлене було спрямовано на обґрунтування структурно-семантичних і прагматичних ознак конструкцій з відношенням ідентифікації, які реалізуються в притаманних їм ідентифікаційних блоках.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
2. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 / Ломакович Світлана Володимирівна. – Тернопіль, 1993. – 382 с.
3. Ткач О. В. Складнопідрядні речення з корелятами якісно-кількісної семантики в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Ткач / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2000. – 18 с.
4. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.

Головань Т.П.

кандидат філологічних наук,

науковий працівник,

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка

Національної академії наук України

«З ТЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ЖИТТЯ» М. МОГИЛЯНСЬКОГО ЯК СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО ОПОВІДАННЯ

Ім'я письменника і літературознавця Михайла Могілянського (1873-1942) сьогодні добре відоме не лише фахівцям, а й широкому колу читачів. Багаторічна праця дослідників і популяризаторів його спадщини, видання його творів, зокрема художньої прози, публіцистики, листування дали потрібний результат. Вже можемо скласти уявлення про вагу і масштаб цієї постаті, її місце в історії української культури,